

วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทย

นิธิ เอียวศรีวงศ์

นิยาม

เพื่อนนักวิชาการชาวญี่ปุ่นท่านหนึ่งบอกข้าพเจ้าว่า กระจุกพีเป็นแนวคิดของตะวันตก เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะในสังคมตะวันตกเท่านั้น ไม่มีในสังคมเอเชีย ข้าพเจ้าเห็นด้วยว่ากระจุกพีเป็นแนวคิดของตะวันตกอย่างแน่นอน แต่สงสัยว่าหากแนวคิดต่างๆ ถูกตีความอย่างเคร่งครัดให้ตรงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมที่เป็นที่มาของแนวคิดนั้น จะมี King, รัชชาติ, รัฐสภา, เผด็จการฟาสซิสต์ ฯลฯ ที่ไหนได้อีกนอกจากในโลกตะวันตก จะมีวรรณคดีไหนได้อีกนอกจากในอินเดีย

พลังของแนวคิดต่างๆ นั้นมาจากคุณสมบัติสองประการ หนึ่งแนวคิดนั้นสามารถใช้ในการอธิบายหรือเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะกรณีได้กระจ่างแจ่มชัด และสองแนวคิดนั้นสามารถประยุกต์ใช้กับกรณีอื่นๆ ได้อีกมาก แม้ว่าไม่เหมือนกับกรณีเฉพาะซึ่งเป็นที่มาของแนวคิดนั้นที่เดียนักก็ตาม ข้าพเจ้าเข้าใจว่าแนวคิดเกี่ยวกับกระจุกพีและ/หรือคนชั้นกลาง-ชนชั้นกลางก็เป็นแนวคิดหนึ่งที่มีพลังเพราะเหตุทั้งสองนี้

ฉะนั้นจึงควรทำความเข้าใจก่อนว่า นัยของความหมายของแนวคิดนี้ที่อาจประยุกต์ใช้กับสังคมและสมัยอื่นๆ นอกยุโรปนั้นคืออะไร

ข้าพเจ้าคิดว่า “คนชั้นกลาง” เป็นแนวคิดที่พยายามจะอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยพิจารณาถึงคนกลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมที่ไม่เคยมีคนกลุ่มนี้มาก่อน นั่นก็คือกลุ่มคนที่ไม่สังกัดอยู่กับกลุ่มที่เป็นผู้ปกครอง(ในยุโรปย่อมหมายถึงเจ้าที่ดิน, เสมียน, นักรบ, นักบวช, สมุนที่ถูกใช้งานเฉพาะด้าน รวมทั้งค้าขายด้วย) แต่ก็ไม่สังกัดกับกลุ่มที่ถูกพันธนาการด้วยสิทธิการใช้ที่ดิน หรือการอุปถัมภ์ของกลุ่มผู้ปกครอง (ซึ่งรวมถึงทาส, เซลย, คนจรจัด, ศิลปินเร่, และช่างในอุปถัมภ์ด้วย) มีปัจจัยหลายอย่างในปลายยุคกลางของยุโรปที่ทำให้เกิดกลุ่มคนใหม่อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ทั้งสองกลุ่มที่มีอยู่แล้ว และเรียกกันว่าคนชั้นกลาง

ด้วยเหตุปัจจัยที่แตกต่างกัน ได้เกิดคนกลุ่มใหม่ที่แตกต่างจากกลุ่มเก่าขึ้นหรือไม่ ข้าพเจ้าคิดว่าในปัจจุบันมีกลุ่มคนประเภทใหม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน อย่างน้อยหนึ่งกลุ่ม หรืออาจถือว่าสองกลุ่มก็ได้ กลุ่มแรกคือคนชั้นกลางซึ่งจะพูดถึงข้างหน้า และกลุ่มที่สองคือกรรมกรซึ่งอาจถือว่ายังไม่เป็นอิสระจากคนกลุ่มอื่นอย่างเด็ดขาดเท่าก็ได้ เพราะส่วนใหญ่ยังมีความอยู่กับการผลิตด้านเกษตรกรรมไม่ในความจริงก็ในสำนึกของกรรมกรเอง อย่างไรก็ตามประเด็นเรื่องกรรมกรนี้จะไม่ขอพูดถึงมากไปกว่านี้

สุนทรพจน์ในการสัมมนาทางวิชาการประจำปี ครั้งที่ ๓ “ชนชั้นกลางกับการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทย”

๑๘-๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๓๕ ณ ศูนย์สารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดย ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ได้รับอนุญาตจากศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมืองฯ แล้ว

โดยทางประวัติศาสตร์ เราอาจสืบบย้อนกำเนิดและพัฒนาการของคนชั้นกลางไทยไปได้นานพอสมควรจะนานแค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับว่า เราเห็นความสืบเนื่องของคนชั้นกลางไทยกับคนกลุ่มอื่นในอดีตมากน้อยเพียงใด หากไม่ยอมรับในความสืบเนื่องนั้น ก็อาจมองว่าคนชั้นกลางไทยเป็นผลผลิตใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในระยะไม่กี่ทศวรรษมานี้ ข้าพเจ้าไม่ประสงค์จะเสนอความเห็นในประเด็นนี้แต่ใครชี้ให้เห็นความ “ใหม่” ของคนกลุ่มนี้เพื่อทำให้การนิยามคนชั้นกลางไทยรัดกุมขึ้น

ข้าพเจ้าคิดว่า คุณสมบัติที่ถือว่า “ใหม่” ของคนชั้นกลางไทยนั้นประกอบด้วย

๑) คนชั้นกลางไทยไม่ได้สังกัดในแวดวงของผู้ปกครอง และไม่ได้สังกัดในแวดวงของชวานา เมื่อกล่าวถึงคนชั้นกลางไทยไม่ได้สังกัดในแวดวงของผู้ปกครอง คงทำให้คิดถึงพ่อค้าและนักธุรกิจซึ่งในอดีตเป็นชาวจีน ประกอบการโดยอาศัยการอุปถัมภ์และแบ่งผลประโยชน์ด้วยผู้ปกครอง จนอาจกล่าวได้ว่าไม่เป็นกลุ่มคนที่มีอิสระจากกลุ่มผู้ปกครองอย่างจริงจัง และอาจไม่เหมาะสมที่จะเรียกคนกลุ่มนี้ว่าคนชั้นกลาง ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าสังคมไทยมีกลุ่มคนที่เป็นอิสระจากกลุ่มผู้ปกครองเมื่อไรกันแน่

ในปัจจุบันมองเห็นได้ชัดว่ามีกลุ่มคนที่เป็นนายธนาคาร, เจ้าของธุรกิจส่งออก, นายทุนข้ามชาติ ฯลฯ ซึ่งไม่ได้เป็นเบี้ยล่างของกลุ่มผู้ปกครอง (ข้าราชการ) อย่างเด็ดขาด แต่อาจร่วมมือแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กับกลุ่มผู้ปกครอง นอกจากนี้แล้วกิจการของคนเหล่านี้ต้องจ้างแรงงานฝีมือระดับต่างๆ อีกจำนวนมาก

ซึ่งล้วนเป็นอิสระจากกลุ่มผู้ปกครองทั้งสิ้น

เราอาจกล่าวอย่างกว้างๆ ได้ว่า คนกลุ่มนี้เกิดขึ้นจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฯ ฉะนั้นก็จะมองเห็นได้ชัดในพุทธศตวรรษนี้ อย่างไรก็ตามก่อนหน้าศตวรรษนี้ กลุ่มพ่อค้านักธุรกิจเป็นเบี้ยล่างของผู้ปกครองอย่างเด็ดขาดหรือไม่ เป็นปัญหาที่นักรัฐศาสตร์อาจเถียงกันได้ โดยเฉพาะหากเรามองการสร้าง “อิทธิพล” ของกลุ่มพ่อค้านักธุรกิจในส่วนภูมิภาคขึ้นมาคานกับ “อำนาจ” ของผู้ปกครอง จนฝ่ายผู้ปกครองต้องประนีประนอมด้านนโยบายกับกลุ่มนี้มาเป็นเวลานาน อย่างน้อยก็นับตั้งแต่สมัยจอมพลป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา (ดู Yoshifumi Tamada, "Itthiphon and Amnat: An Informal Aspect of Thai Politics," Southeast Asian Studies, Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 3, 1991.) ในกรณีเช่นนี้ก็อาจกล่าวได้ว่าคนชั้นกลางไทยได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างแน่ชัดมานานกว่าที่เข้าใจกันโดยทั่วไปพอสมควร

ยังมีปัญหาอีกอย่างหนึ่งซึ่งควรกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยก็คือ ชาวนาไทยโดยเฉพาะหลังการเลิกไพร่แล้วจะถือว่าเป็นคนกลุ่มใหม่ในสังคมได้หรือไม่ เพราะชาวนาไทยได้หลุดพ้นจากพันธนาการที่เคยมีมากับกลุ่มผู้ปกครองเสียแล้ว

ข้าพเจ้าคิดว่าพันธนาการที่ชาวนาไทยได้รับที่สำคัญที่สุดคือพันธนาการกับระบบการผลิตเพื่อยังชีพ ไม่ใช่การแบ่งผลผลิตให้แก่ผู้ปกครอง การยอมรับในกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินของชาวนารายย่อย (ในทางปฏิบัติอย่างน้อยที่สุด) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เป็นต้นมา ไม่ได้ทำให้เกิด “ชาวนาเอกรະ” หรือที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า Yeomen เพราะชาวนาส่วนใหญ่ไม่ได้ไปผลิตเพื่อตลาด แม้ว่าจำนวนข้าวที่ถูกส่งออกสู่ตลาดจะเพิ่มมากขึ้น แต่ระหว่างตลาดและความพอกินของครอบครัวในรอบปี ความพอกินยังมีความสำคัญเหนือกว่าตลาดสืบมาอีกนาน ฉะนั้นชาวนาไทยที่ได้รับการ “ปลดปล่อย” จากรัฐจึงไม่ได้เป็นคนกลุ่มใหม่แต่ยังคงรักษาสำนึกและโลกทัศน์เก่าสืบมาท่ามกลาง “เสรีภาพ” ที่เพิ่งได้รับมานี้

แต่ในขณะเดียวกัน ข้าพเจ้าก็ยอมรับว่าความเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นนับตั้งแต่พุทธศตวรรษนี้เป็นต้นมาได้กระทบต่อวิถีชีวิตของชาวนาเป็นอันมาก ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไพศาลในชีวิตชาวนาไทยส่วนใหญ่ต้องขายแรงงานควบคู่กันไปกับการทำนาอีกส่วนหนึ่งขยายการผลิตไปสู่พืชเศรษฐกิจในเขตป่าสงวน มีกลุ่มชาวนาที่ขาดทุนล้มจม มีกลุ่มชาวนาที่ประสบความสำเร็จจนเคลื่อนย้ายไปสู่อาชีพของคนชั้นกลาง (เช่นเป็นนายหน้าของนายทุนเงินกู้ หรือนายหน้าของพ่อค้าพืชไร่ เป็นต้น) มีกลุ่มชาวนาที่สามารถสะสมที่ดินได้มากขึ้นและกลายเป็นเจ้าที่ดินในท้องถิ่น ในบรรดากลุ่มคนต่างๆ ในสังคมไทย กลุ่มชาวนาเป็นกลุ่มที่เปลี่ยนแปลงมากที่สุด และคงจะเปลี่ยนแปลงต่อไปอย่างมาก บางส่วนกลายเป็นคนชั้นกลางโดยผ่านทุนหรือการศึกษา แต่ส่วนใหญ่ไม่ใช่

๒) คนชั้นกลางไม่สังกัดกับกลุ่มผู้ปกครองและชาวนา ฉะนั้นจึงหลุดออกไปจากพันธนาการที่ผูกมัดผู้ปกครองและชาวนาด้วย

ชาวนาเคยถูกพันธนาการด้วยระบบเครือญาติ, ชุมชน และองค์การศาสนาอย่างหนาแน่นเป็นต้น (พันธนาการเหล่านี้สอดคล้องและเอื้อต่อการผลิตเพื่อยังชีพของชาวนา) คนชั้นกลางไทยเป็นอิสระจากพันธนาการเหล่านี้ในระดับหนึ่ง เช่นเดียวกับพันธนาการของผู้ปกครองไทย เป็นต้นว่าแบบแผนความประพฤติ, ระบบความสัมพันธ์ที่เน้นในเรื่องของสถานภาพสูงต่ำของบุคคล, มาตรฐานทางศีลธรรมและศิลปะ,

ความสัมพันธ์กับองค์กรศาสนา ฯลฯ (พันธนาการเหล่านี้มีขึ้นเพื่อประโยชน์ในการมีอำนาจเหนือสังคมชาวนา)
คนชั้นกลางก็เป็นอิสระจากพันธนาการเหล่านี้ในระดับหนึ่งเหมือนกัน

อิสรภาพของคนชั้นกลางเกิดขึ้นจากการผลิตของคนชั้นกลางเอง กล่าวคือไม่ได้เป็นการผลิต
เพื่อยังชีพเหมือนชาวนา ในขณะที่เดียวกันก็ไม่มีภาระหน้าที่ของผู้ปกครองในการจรรโลงอำนาจรัฐหรือศาสนา
จึงไม่มีความจำเป็นจะต้องรับพันธนาการตามจารีตประเพณีของคนสองกลุ่มนั้น

แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าคนชั้นกลางเป็นอิสระจากพันธนาการโดยสิ้นเชิง คนชั้นกลางก็จำเป็น
ต้องรวมกลุ่มกันเองและรวมกลุ่มกับพวกอื่นเพื่อทำการผลิตเช่นกัน แต่การรวมกลุ่มหรือสร้างความ
สัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจขึ้นนี้ คนชั้นกลางไม่ได้อาศัยพันธนาการที่มีมาตามจารีตประเพณี เช่นไม่
ได้อาศัยความสัมพันธ์เชิงเครือญาติหรือความสัมพันธ์ในโครงสร้างสถานภาพสูงต่ำของบุคคลเป็นเครื่องมือ
หากอาศัยความสัมพันธ์เชิงสัญญาเป็นเครื่องมือมัดพันะที่มีต่อกัน คนชั้นกลางจึงต้องการกฎหมายที่
เป็นระเบียบและการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะสถาปนาพันธนาการเชิงพันธะสัญญาเช่นนี้ได้

ในกรณีเมืองไทย คนชั้นกลางไม่ได้ต่อสู้ให้ได้มาซึ่งระบบกฎหมายเช่นนี้เอง แต่เกิดขึ้นจากการ
บีบบังคับของมหาอำนาจตะวันตกต่อกลุ่มผู้ปกครองไทย (และในช่วงหนึ่ง จึงมีความลัทธิกันของ
กฎหมายที่ลอกจากตะวันตกและการปฏิบัติอยู่ไม่น้อย...กฎหมายตะวันตกยอมรับความสัมพันธ์
ของนิติบุคคลที่เท่าเทียมกันเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติเป็นการยากที่จะยอมรับสมมติฐานนี้ได้ ความลัทธิกัน
เช่นนี้จะเห็นได้ชัดในสมัยสมบูรณาญาสิทธิ แต่ก็ได้หายไปหลังพ.ศ. ๒๔๗๕) คนชั้นกลางไทยจึงไม่มี
ประสบการณ์ที่ทำให้ยึดมั่นในการปกครองโดยกฎหมายมากนัก

ความสัมพันธ์เชิงพันธะสัญญาเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่คนชั้นกลางเลือกใช้ตามกรณี ควบคู่กัน
ไปกับความสัมพันธ์ที่มีมาในพันธนาการตามจารีตประเพณี อย่างไรก็ตามโดยหลักการแล้วความสัมพันธ์
เชิงพันธะสัญญาขยายตัวมากขึ้นตามลำดับความซับซ้อนของการประกอบการของคนชั้นกลาง

ความสัมพันธ์เชิงพันธะสัญญาของกฎหมายนี้มีสมมติฐานสองประการ หนึ่งคือคนแต่ละคน
เท่าเทียมกันดังที่กล่าวแล้ว และสองความสัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างเอกบุคคล กลุ่มตามจารีตประเพณีจึงไม่

ใช้นิติบุคคลที่อาจสัมพันธ์กันได้ตามกฎหมาย เช่นกลุ่มเหมืองฝาย, กลุ่มศรัทธาวัต, กลุ่มนักดนตรีในสำนัก
ครูสายเดียวกัน ฯลฯ และด้วยเหตุตั้งนั้นอำนาจและสมบัติของกลุ่มจึงไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมาย

ฉะนั้น จึงมักกล่าวกันว่าคนชั้นกลางปลดปล่อยตัวเองออกจากพันธนาการอื่นทั้งหมด กลายเป็น
เอกบุคลิกที่มีเสรีภาพเต็มเปี่ยมภายใต้ข้อบังคับของกฎหมาย คนที่เป็นอย่างนี้นอกจากอุดมคติอาจไม่มีจริงในโลก
แต่อุดมคติเช่นนี้ไม่เคยเกิดขึ้นกับคนกลุ่มอื่นในสังคมไทยมาก่อน

๓) คนชั้นกลางผลิตสินค้าและบริการเพื่อมุ่งตลาดโดยตรง (กรรมกรขายแรงงานของตนแก่นาย
จ้างไม่ได้ขายแก่ตลาด...แม้ว่าตลาดย่อมมีส่วนกำหนดราคาและคุณภาพของแรงงานโดยทางอ้อม) ไม่ว่าจะ
เป็นสินค้าเกษตร, สินค้าหัตถอุตสาหกรรม, สินค้าปฐมภูมิ ฯลฯ ก็ล้วนผลิตขึ้นเพื่อป้อนตลาด

ในประเด็นนี้ก่อให้เกิดปัญหาอย่างน้อยสองประการ กล่าวคือเกษตรกรผู้ผลิตพืชไร่เช่นมันสำปะหลัง
หรือข้าวโพดจะถือว่าเป็นคนชั้นกลางด้วยหรือไม่ ข้าพเจ้าคิดว่ากลุ่มหนึ่ง (ซึ่งมีจำนวนไม่น้อย) ของผู้ผลิต
พืชเศรษฐกิจมีวิชาชีพหนึ่งเหยียบอยู่กับการผลิตข้าวในหมู่บ้าน หรือให้เช่าที่นาในหมู่บ้านของตนเพื่อแบ่งข้าว
ในกรณีเช่นนี้เขายังถูกผูกมัดด้วยพันธนาการของชาวนาอยู่ระดับหนึ่ง จึงไม่นับว่าเป็นคนชั้นกลางแท้ๆ ตัว
อย่างที่ได้เห็นชัดได้แก่เกษตรกรที่ปลูกยาสูบ ซึ่งจะปลูกเฉพาะนอกฤดูนาปี

อีกกลุ่มหนึ่งของผู้ปลูกพืชเศรษฐกิจ (ซึ่งมีจำนวนไม่น้อย) ไม่ได้มีโอกาสสัมผัสกับตลาดของผลิตผล
ของตนเองโดยตรง หากต้องอาศัยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับนายทุนเงินกู้ซึ่งเป็นพ่อค้าพืชไร่ด้วย การ
ตัดสินใจในการผลิตของตนจึงไม่เป็นอิสระเต็มที่ ในกรณีเช่นนี้ก็ไมอาจนับคนเหล่านี้ว่าเป็นคนชั้นกลางได้เช่นกัน

ในขณะเดียวกันก็ต้องยอมรับด้วยว่า ความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดในภาคเกษตรกรรมของไทย ได้
ปลดปล่อยเกษตรกรอีกกลุ่มหนึ่งให้หลุดออกไปจากพันธนาการเดิม เกิดโอกาสที่จะผลิตเพื่อป้อนตลาด
โดยตรงมากขึ้น เช่นเกษตรกรที่หันมาเลี้ยงโคนมและประสบความสำเร็จ, เกษตรกรเจ้าของสวนผลไม้
บางราย, และนายทุนที่ลงทุนทางการเกษตรแบบพันธะสัญญา กับเกษตรกร ฉะนั้นส่วนหนึ่งของ
เกษตรกรไทยกำลังเปลี่ยนตัวเองเป็นคนชั้นกลางในแง่การผลิตสู่ตลาด แต่คนชั้นกลางในอาชีพเกษตรกรรม
ของไทยในอนาคตจะเป็นคนกลุ่มเก่าที่เคยเป็นชาวนา หรือจะเป็นคนกลุ่มใหม่ หรือเพียงบางคนในกลุ่ม
ชาวนาเท่านั้น เป็นประเด็นที่อาจจะพิจารณากันได้

ปัญหาประการที่สองนั้นเป็นตรงกันข้าม กล่าวคือกลุ่มคนงานคอกเสื้อผ้าซึ่งอยู่ในสายวิชาชีพ (ตั้ง
แต่ระดับต่ำสุดขึ้นไป) ซึ่งโดยทั่วไปมักถือว่าเป็นคนชั้นกลางนั้น ไม่ได้ผลิตสินค้าหรือบริการของตนแก่
ตลาดโดยตรงเช่นกัน จะหาความแตกต่างระหว่างคนงานคอกเสื้อผ้าและกรรมกรได้ที่ตรงไหน จริงอยู่คน
งานคอกเสื้อผ้ามีทักษะหรือวิชาชีพของตนเป็นทุน แต่ทักษะเหล่านี้มีมูลค่าเป็นทุนได้เฉพาะในระบบการผลิต
สมัยใหม่เท่านั้น (เช่นความสามารถในการเขียนโปรแกรมคอมพิวเตอร์ขายไม่ได้ในสมัยอยุธยา) แท้จริง
แล้วชาวนาซึ่งทำการผลิตเพื่อยังชีพก็มีทักษะอยู่มาก เพียงแต่เป็นทักษะที่ไม่มีมูลค่าในตลาดเท่านั้น

ข้าพเจ้าคิดว่าความแตกต่างที่สำคัญระหว่างคนงานคอกเสื้อผ้า และกรรมกรหรือชาวนา น่าจะอยู่
ที่ความสัมพันธ์กับตลาด กล่าวคือแม้ว่าดูเผินๆ แล้วคนงานคอกเสื้อผ้าก็ขายทักษะของตนต่อนายจ้าง ไม่
ใช่ต่อตลาดโดยตรง แต่เนื่องจากทักษะนั้นมีมูลค่าในตลาด คนงานคอกเสื้อผ้าจึงสามารถต่อรองกับนายจ้าง
ของตนในฐานะเอกบุคลิกได้ เพราะนายจ้างคือตัวแทนของตลาดนั่นเอง เขาสามารถย้ายงานหรือขาย
ทักษะของเขาในราคาที่สูงสุด กับนายจ้างคนใดก็ได้ เหมือนกับที่พ่อค้าสามารถขายสินค้าของเขาในราคา
สูงสุดแก่ลูกค้าคนใดก็ได้ กรรมกรคอกเสื้อผ้าดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางพลังตลาด ในขณะที่ทักษะ

ของกรรมกรมีมูลค่าน้อย (หรือบางกรณีเช่นกรรมกรแบกปูนในการก่อสร้างไม่อาจนับว่าเป็นทักษะเลย) จึงไม่มีโอกาสสัมพันธ์กับตลาดโดยตรง กล่าวคือมักต้องรองกับนายจ้างในฐานะเอกบุคลไม่ได้ ต้องต้องรองเป็นกลุ่มก้อน และต้องอาศัยการแทรกแซงจากองค์กรระดับต่างๆ นับตั้งแต่สหภาพไปจนถึงรัฐในการต่อรอง ไม่ใช่พลังตลาดแท้ๆ

ยิ่งในกรณีของเมืองไทยยังมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างนายจ้างและกรรมกรและข้อจำกัดอื่นๆ มาขวางกั้นระหว่างแรงงานกับตลาดอีกมาก ทำให้แรงงานไม่ขึ้นอยู่กับพลังตลาดโดยตรงมากขึ้นไปอีก

๔) คนชั้นกลางเป็นกลุ่มคนที่สืบทอดสถานะของตนเองได้ (หรือดำรงความเป็นชนชั้นของตัวเอง) ด้วยทุนและ/หรือการศึกษาความรู้ประเภทวิชาชีพ ไม่ได้อาศัยกำเนิด หรือ“วัฒนธรรมชุมชน”ซึ่งทำให้มีการสร้างกลุ่มร่วมมือกันจากเครือญาติหรือการผลิตบางด้าน ฉะนั้นคนชั้นกลางจึงไม่ค่อยมีสำนึกในความเป็นปีกแผ่นของกลุ่มตัวเอง เนื่องจากแต่ละคนจะสามารถเลื่อนสถานภาพของตนให้สูงขึ้นได้จากการกระทำของตัวเอง

การเลื่อนสถานภาพภายในกลุ่มคนชั้นกลางเอง หรือออกไปนอกกลุ่มจึงมีอยู่ในกลุ่มคนชั้นกลางมาก กล่าวกันว่าคนชั้นกลางนั้นมุ่งจะถีบตัวขึ้นไปข้างบนเสมอ คนชั้นกลางจึงเป็นกลุ่มทางสังคมที่มีพลวัตสูง

ทัศนคติในข้อนี้ของคนชั้นกลางแพร่หลายในสังคม และทำให้คนที่แม้แต่ไม่ได้มีคุณสมบัติเป็นคนชั้นกลางแท้ๆ ก็อาจดำรงทัศนคติอย่างเดียวกันนี้ จนทำให้เส้นแบ่งแยกระหว่างคนชั้นกลางกับคนกลุ่มอื่น ออกจะเลือนหายไป (ดังเช่นข้าพเจ้าและเพื่อนบางท่านเคยเถียงกันว่าจะนับข้าราชการและทหารเป็นคนชั้นกลางหรือไม่? ในแง่อื่นอาจนับได้ยาก แต่ในแง่นี้ข้าราชการและทหารไม่ต่างจากคนชั้นกลางทั่วไป คือมุ่งหมายจะถีบตัวเองขึ้นไปให้สูงขึ้นๆ ตลอดชีวิต ลงทุนทางด้านการศึกษาให้บุตรหลานของตน เพื่อจะให้ได้ดำรงสถานภาพที่สูงขึ้น ฯลฯ ฉะนั้นข้าพเจ้าคิดว่า จะนับใครเป็นคนชั้นกลางหรือไม่ น่าจะขึ้นอยู่กับว่าจะมองคนเหล่านั้นจากแงไหนอยู่มาก เพราะต้องไม่ลืมว่า “คนชั้นกลาง” เป็นแนวคิดหนึ่ง ซึ่งใช้ประโยชน์ในเชิงอธิบายได้ในบางประเด็น จะมีอยู่จริงในสังคมหนึ่งๆ หรือไม่ ก็ไม่สำคัญนัก)

วัฒนธรรมของคนชั้นกลาง

ดังที่กล่าวแล้วว่าข้าพเจ้าเชื่อว่าแนวคิดเรื่อง“คนชั้นกลาง” นั้นสามารถใช้อธิบายข้ามจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่งได้ ฉะนั้นเมื่อพูดถึงวัฒนธรรมของคนชั้นกลางจึงอาจกล่าวได้ว่ามีอยู่สองส่วน หนึ่งคือส่วนที่มีลักษณะออกจะเป็น“สากล” (? มีสิ่งนี้อยู่จริงหรือไม่และเพียงใดยังอาจเป็นปัญหาอยู่) และอีกส่วนหนึ่งเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นเนื่องจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันในแต่ละสังคม ฉะนั้นจะกล่าวถึงวัฒนธรรมของคนชั้นกลางที่มีลักษณะค่อนข้างเป็นสากลซึ่งคนชั้นกลางไทยก็มีส่วนร่วมในลักษณะนี้ด้วย แล้วจึงจะกล่าวถึงลักษณะทางวัฒนธรรมที่ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นคนชั้นกลางไทยโดยเฉพาะในภายหลัง

วัฒนธรรมที่ใช้ในที่นี้ต้องการให้หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนชั้นกลางกับสิ่งที่อยู่รอบตัวเขาเช่นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ, สิ่งแวดล้อมทางสังคม, เศรษฐกิจ, การเมือง, และศาสนา และระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ทั้งนี้หมายรวมทั้งระบบความสัมพันธ์ที่มีอยู่จริงและมีอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของคนชั้นกลาง

๑) มนุษย์ในทุกยุคทุกสมัยล้วนมีชีวิตในองค์กรประเภทต่างๆ ทั้งสิ้น แต่คนชั้นกลางมีชีวิตอยู่ในองค์กรที่เรียกกันกว้างๆ ว่า“สมัยใหม่” บ้าง “rational” บ้าง หมายความว่าความสัมพันธ์ของคนในองค์กร

การนั้นมีลักษณะไม่เป็นส่วนบุคคล แต่ถูกกำหนดด้วย“กฎหมาย” หรือ“สัญญา” ความผูกพันระหว่างกัน และความผูกพันกับองค์กรมีจำกัด กล่าวคือมีเพียงเท่าที่กำหนดไว้ในกฎหมายหรือสัญญาเท่านั้น

ความเป็นปัจเจกของคนชั้นกลางทำให้ความผูกพันกับองค์กรแบบเก่า (ซึ่งไม่ได้สัมพันธ์กันด้วยกฎหมายหรือสัญญา) เช่นเผ่า, ครอบครัว, ชุมชน, ศาสนา, หรือความภักดีต่อนายเลื่อมลง การจะโอนย้ายความสำนึกผูกพันกับองค์กรแบบเก่าให้มาอยู่กับองค์กรแบบใหม่ทำได้ด้วยความยากลำบาก และอาจไม่ประสบความสำเร็จได้มากเท่ากับองค์กรแบบเก่าด้วย เช่น“ชาติ”ต้องอาศัยเครื่องมือในการเสริมสร้าง“จินตนาการ”ร่วมกันที่ซับซ้อนหลายอย่างนับตั้งแต่การศึกษาไปจนถึงเครื่องมือสื่อสารคมนาคมแผนใหม่ อย่างไรก็ตามองค์กรแบบใหม่ของคนชั้นกลางโดยทั่วไปเช่นบริษัทหรือโรงงาน ก็ไม่ต้องการความภักดีหรือพันธะอย่างใดที่องค์กรแบบเก่าเคยเรียกร้องเสียแล้ว

สำนึกในปัจเจกชนนิยมของคนชั้นกลาง ทำให้เกิดศิลปะชิ้นสำคัญหนึ่งที่เน้นความเป็นตัวของตัวเอง (ที่หน้าพระลานไม่เคยมี“อาร์ททิสต์”มาก่อน แม้ว่าผู้กำกับกรมช่างสิบหมู่จะมีวังอยู่แถบนั้นก็ตาม) เกิดปรัชญาการปกครองอย่างหนึ่ง, วรรณคดีอย่างหนึ่ง, เกิดทัศนคติต่อพระเจ้าและพระนิพพานอีกอย่างหนึ่ง เกิดความรู้สึกใหม่ต่อความรัก, เกียรติยศ, ประวัติศาสตร์, ครอบครัว, ผู้หญิง-ผู้ชาย ฯลฯ

ในขณะเดียวกันก็เกิดปัญหาใหม่กับองค์กรหรือสถาบันเก่าที่ยังคงมีสืบมาด้วย เช่นสถาบันครอบครัวและการสมรส, สถาบันศาสนา, สถาบันพระมหากษัตริย์, ทัศนคติ, และจารีตประเพณี เป็นต้น

ควรกล่าวด้วยว่าสำนึกในปัจเจกชนนิยมเอื้อต่อความคิดและการกระทำที่“แหกคอก” สังคมใดที่คนชั้นกลางมีอำนาจทางวัฒนธรรมมาก การ“แหกคอก” ในสังคมนั้นก็มียุคที่ต้องจ่ายน้อยลง จนอาจกล่าวได้ว่าไม่เคยมีครั้งใดในประวัติศาสตร์มนุษย์ที่การ“แหกคอก”จะเป็นเรื่องปรกติธรรมดา เท่ากับในสมัยที่คนชั้นกลางเป็นใหญ่ทางการเมืองและวัฒนธรรม วัฒนธรรมทวนกระแสจึงเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ตรงกันข้ามกับกระแสหลักซึ่งมีอยู่เป็นปรกติในวัฒนธรรมคนชั้นกลาง

๒) การที่ต้องสัมพันธ์กับตลาดโดยตรง ทำให้คนชั้นกลางสร้างโลกทัศน์ที่มีพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์ในตลาด นั่นก็คือทุกอย่างมีมูลค่าที่สามารถแลกเปลี่ยนกันได้ทั้งสิ้น มนุษย์ในทัศนะของคนชั้นกลางเป็นผู้เห็นแก่ตัว ซึ่งต้องการทำกำไรสูงสุดเสมอ ฉะนั้นระบบคุณค่าของคนชั้นกลางจึงเกิดขึ้นจากการนับผลตอบแทนในรูปของผลิตภาพ, กำไร, ความเติบโต, การเพิ่มมูลค่า ฯลฯ ความยุติธรรมของคนชั้นกลางคือเรื่องของมูลค่าที่เท่าเทียมกัน ชีวิตที่ดีคือชีวิตที่ประเมินออกมาเป็นมูลค่าสูง

๓) เพราะการศึกษามีความสำคัญแก่คนชั้นกลาง ทั้งในแง่ที่ทำให้สืบทอดอำนาจ, เกียรติยศและทรัพย์สินและในแง่การไต่เต้าถึงตัวให้สูงขึ้น รวมทั้งการช่วงชิงอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจจากคนกลุ่มอื่นด้วย คนชั้นกลางจึงให้คุณค่าแก่การศึกษาในแบบอย่างสูง การศึกษาของคนชั้นกลาง เรื่องของความรู้ประเภทวิชาชีพครอบงำการศึกษาสาธารณะโดยทั่วไป แม้แต่ในสังคมที่คนชั้นกลางอาจมีอำนาจทางการเมืองอยู่น้อยก็ตาม

การศึกษาที่เน้นวิชาชีพมีลักษณะแบ่งแยกความรู้ออกเป็นส่วนๆ ที่มองไม่ค่อยเห็นความสัมพันธ์กัน ความชำนาญเฉพาะด้านสอดคล้องกับระบบธุรกิจและระบบการผลิตเชิงอุตสาหกรรมที่คนชั้นกลางเกี่ยวข้องอยู่โดยตรงจึงทำให้ความชำนาญเฉพาะด้านมีมูลค่าในตลาดสูง

การที่ทัศนคติของคนชั้นกลางครอบงำการศึกษาสาธารณะจนทำให้การศึกษามีลักษณะดังกล่าวย่อมเป็นผลให้โลกทัศน์ของคนชั้นกลางครอบงำคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคมอย่างมาก นอกจากเป็นการปูพื้นฐานให้

แก่การเติบโตของคนชั้นกลางในสังคมที่คนชั้นกลางยังไม่เติบโตแล้ว ยังเป็นการสร้างตลาดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเหมาะแก่การผลิตสินค้าและบริการที่มีลักษณะเป็นการผลิตเชิงมวลชนอีกด้วย ซึ่งก็เท่ากับการการสร้างปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจให้แก่การดำรงอยู่และเติบโตขึ้นของคนชั้นกลาง

๔) วัฒนธรรมส่วนที่เป็น“ศิลปวัฒนธรรม”ของคนชั้นกลางมีฐานการอุปถัมภ์จากตลาด จึงต้องมีลักษณะในเชิงพาณิชย์สูง วิทยาการที่ช่วยสร้างสื่อสารมวลชนแบบใหม่ทำให้เป็นการง่ายที่ศิลปวัฒนธรรมจะมีฐานการอุปถัมภ์จากตลาด สื่อสารมวลชนเหล่านี้เองก็ทำงานอยู่ได้ด้วย การอุปถัมภ์จากตลาดเช่นกัน ฉะนั้นจึงยิ่งช่วยเสริมลักษณะเชิงพาณิชย์ของศิลปวัฒนธรรมที่ส่งผ่านสื่อสารมวลชนเหล่านี้ยิ่งขึ้น

ศิลปวัฒนธรรมของคนชั้นกลางจึงมักมีลักษณะดังนี้ ๑) ง่ายแก่การเข้าถึงได้ของคนทั่วไป ทั้งในแง่รูปแบบ, เนื้อหา, และเข้าถึงได้ในทางกายภาพจริงๆ ๒) ด้วยเหตุดังนั้นต้องทำซ้ำได้โดยไม่เปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนก็ไม่สำคัญแก่ใคร (ฉะนั้นศิลปะใดๆ ที่ต้องอาศัยการด้น -improvisation ในสถานการณ์เฉพาะจึงไม่แพร่หลายในวัฒนธรรมของคนชั้นกลาง ไม่ว่าจะเป็นดนตรี, เพลง, กวีนิพนธ์, หรือการแสดง) ๓) ไม่คงทนถาวรต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ๔) ต้องมีมาตรฐานกลาง และมักเห็นมาตรฐานกลางนี้เป็น“สากล” จึงมักโน้มเอียงไปอาศัยมาตรฐานทางศิลปวัฒนธรรมของสังคมที่มีอิทธิพลสูง เช่นมาตรฐานของโลกตะวันตก ทั้งนี้ยิ่งทำให้ตลาดของศิลปวัฒนธรรมของคนชั้นกลางกว้างขวางขึ้น ข้ามจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่งได้ง่าย

ข้าพเจ้าคิดว่าวัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทย มีลักษณะดังกล่าวนี้ทั้งหมด เป็นลักษณะทางวัฒนธรรมที่พบได้ในหมู่มชนชั้นกลางของสังคมอื่นๆ อีกมาก ต่อจากนี้ข้าพเจ้าจะขอกล่าวถึงวัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทยซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่า มีลักษณะเฉพาะ เนื่องจากเกิดขึ้นในพัฒนาการภายในของสังคมไทยเอง

วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทย

๑) คนชั้นกลางไทยมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกลุ่มผู้ประกอบการ จึงทำให้วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทยมีความสืบเนื่องกับวัฒนธรรมของผู้ประกอบการอย่างสูง ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลในพัฒนาการของคนชั้นกลางไทยอย่างน้อยสองประการคือ

ก) กลุ่มผู้ประกอบการได้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของตนเองอย่างขนานใหญ่สองระลอก คือ เมื่อต้นรัตนโกสินทร์ครั้งหนึ่ง เป็นเหตุให้วัฒนธรรมของกลุ่มผู้ประกอบการเอื้อต่อพ่อค้า, การค้า, การผลิตเพื่อตลาด, การหากำไรจากการประกอบการ ฯลฯ และระลอกที่สองเมื่อกลุ่มผู้ประกอบการเป็นสื่อในการนำเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาสู่สังคม อันเป็นวัฒนธรรมที่เกิดในสังคมที่คนชั้นกลางมีบทบาทและอำนาจมากอยู่แล้วทั้งสิ้น

ตามปรกติแล้ว “วัฒนธรรมต่างแดน” เป็นที่มาของแรงบันดาลใจของวัฒนธรรมคนชั้นกลางอยู่แล้ว (วัฒนธรรมและแบบแผนพฤติกรรมของมุสลิม, จีน, ชาวพื้นเมืองในอเมริกา, อินเดีย, และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีบทบาทในการเกิดวัฒนธรรมคนชั้นกลางในยุโรป) แต่ในกรณีของไทย การมองไปยังยุโรปเพื่อหาแหล่งบันดาลใจในแบบแผนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ทำได้โดยผ่านการมองผ่านแบบแผนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มผู้ประกอบการ จึงทำให้วัฒนธรรมของกลุ่มผู้ประกอบการเป็นแหล่งบันดาลใจที่สำคัญสืบมาอีกนาน

ข) คนชั้นกลางต้องพึ่งพาอำนาจทางการเมืองของกลุ่มผู้ประกอบการมาเป็นเวลานาน จึงไม่ได้พัฒนาวัฒนธรรมที่เป็นอิสระของตนเองขึ้น เมื่อบางกลุ่มของขุนนางระดับกลางได้อำนาจทางการเมืองหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ ไปแล้วมีความพยายามที่จะรับวัฒนธรรมต่างแดนโดยตรงในสมัยรัฐบาลจอมพล.พิบูลสงคราม

โดยไม่ต้องผ่านการตีความของราชสำนัก แต่มีเหตุผลหลายอย่างที่วัฒนธรรมคนชั้นกลางที่รัฐเป็นผู้พยายามสร้างขึ้นนี้เสื่อมพลังบางด้านลง

อย่างไรก็ตาม ในช่วง ๒๕ ปีหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (หรืออาจจะนับย้อนขึ้นไปก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็อาจจะได้ เพราะความแตกแยกภายในของกลุ่มผู้ปกครองในปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ น่าจะเป็นเหตุให้บทบาทนำของสถาบันพระมหากษัตริย์อ่อนแอลงไม่น้อย) อันเป็นช่วงเวลาที่สถาบันพระมหากษัตริย์ไม่มีบทบาทเด่นในการเมืองและวัฒนธรรมของชาติ ก็นับว่าเป็นช่วงเวลาสำคัญที่คนชั้นกลางซึ่งยังมีจำนวนน้อยไม่สามารถพึ่งพาราชสำนักทางวัฒนธรรมได้อีกต่อไป ในช่วงนี้มีผลผลิตทางศิลปวัฒนธรรมหลายอย่างเกิดขึ้นที่เป็นต้นกำเนิดของศิลปวัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทยในปัจจุบัน เช่น เพลงและดนตรีที่เรียกว่าไทยสากลก็แพร่หลายขึ้นในช่วงนี้, นวนิยายเป็นรูปแบบวรรณกรรมที่ไม่ได้มีกำเนิดในหมู่ผู้ปกครอง, หนังสือ, ละครพูดมาแพร่หลายจริงๆ ก็ในช่วงนี้ จนทำให้ละครวิทยุเป็นที่นิยมของชาวบ้านร้านช่องทั่วไป, การร่ำวงและการลีลาศ ฯลฯ

(ในแง่ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งพูดถึงไม่ค่อยได้มากนัก... เพราะขาดการศึกษาที่ดีพอ... ก็คงมีแบบแผนความสัมพันธ์หลายอย่างที่เรากำลังเห็นในปัจจุบัน แพร่หลายในช่วงนี้เช่นกัน ข้าพเจ้าออกจะสงสัยว่าการแต่งงานบนพื้นฐานของความรักระหว่างเอกบุคลล โดยไม่เกี่ยวกับครอบครัว, หรือสถานภาพทางสังคมก็มักจะแพร่หลายในช่วงนี้เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากประวัติของศิลปินบางท่านเช่นมนัส จรรย์รงค์หรือส.อาสนจินดาเป็นต้น หรือดูได้จากท้องเรื่องนวนิยายที่เขียนกันขึ้นในช่วงนี้ ในขณะที่เดียวกัน ข้าพเจ้าคิดว่าการแพร่ขยายของครอบครัวเดี่ยวเมียเดียวในเมืองไทย ไม่ได้เกิดขึ้นจากการเผยแพร่ความคิดนี้ของนักคิดในกลุ่มผู้ปกครองคนใดคนหนึ่งอย่างมีประสิทธิภาพ แต่เป็นการตอบสนองต่อความจำเป็นในระบบกฎหมายแพ่ง, การสืบมรดก, การทำสัญญา ฯลฯ ซึ่งเอื้อต่อการเติบโตของคนชั้นกลาง อีกทั้งเป็นผลสรุปทางตรรกะของการเผยแพร่สำนึกในปัจเจกชนนิยมอีกด้วย)

๒) ลักษณะโลกาภิวัตน์ (Globalization) ก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งของวัฒนธรรมคนชั้นกลางไทยในปัจจุบัน คนชั้นกลางสามารถเข้าถึงกระแสหลักของวัฒนธรรมที่ครอบงำโลกได้ด้วยตนเอง และเข้าถึงอย่างใกล้ชิดกว่าคนกลุ่มอื่นในสังคม ในขณะที่กระแสโลกาภิวัตน์ครอบงำระบบการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศมากยิ่งขึ้น การติดตามวัฒนธรรมกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างใกล้ชิดจึงเป็นทางมาของอำนาจ, เกียรติยศและความมั่งคั่ง

กลุ่มผู้ปกครองในอดีตเคยเป็นตัวกรองการหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตกเข้าสู่สังคมไทย แต่ในปัจจุบันด้านหน้าของความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกระแสโลกาภิวัตน์กับสังคมไทยคือคนชั้นกลาง ปัญหาคือคนชั้นกลางจะสามารถกรองกระแสวัฒนธรรมนี้ให้เอื้อต่อประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจของคนชั้นกลางได้หรือไม่ ข้าพเจ้าใคร่สรุปว่า มีเหตุและปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้คนชั้นกลางไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ หรือทำได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่ากับกลุ่มผู้ปกครองซึ่งเปิดประตูประเทศในศตวรรษที่แล้ว ฉะนั้นสังคมไทยจึงจะต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงกว่า สับสนกว่า และอาจจะไร้ทิศทางมากกว่า

ส่วนหนึ่งของศิลปวัฒนธรรมและระบบความสัมพันธ์ของคนชั้นกลางไทยเปลี่ยนแปลงไป เป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่คนชั้นกลางเป็นหัวหอกอยู่นี่เอง

๓) ความใกล้ชิดทั้งโดยการแต่งงาน, การร่วมกิจการและการพึ่งพิงอำนาจระหว่างกันและกันของคนชั้นกลางและกลุ่มผู้ปกครองซึ่งดำเนินมาเป็นเวลานานในเมืองไทยในอดีต ทำให้คนชั้นกลางไทยเป็น

มิตรกับวัฒนธรรมของกลุ่มผู้ปกครองตามจารีตมากกว่าวัฒนธรรมของชาวนา หมายความว่าคนชั้นกลาง มีความเข้าใจและในหลายกรณีก็ยอมรับมาตรฐานและระบบค่านิยมซึ่งมีมาในหมู่ผู้ปกครองในอดีต ในขณะที่ไม่ค่อยเข้าใจหรือไม่ยอมรับสิ่งเดียวกันในวัฒนธรรมของชาวนา

นอกจากเหตุผลของความใกล้ชิดกันระหว่างคนสองกลุ่มแล้ว ยังอาจอธิบายประเด็นนี้ได้จากความ สืบเนื่องในด้านการจัดการศึกษาสาธารณะ ซึ่งมีความสืบเนื่องอย่างสูงจากสมัยที่กลุ่มผู้ปกครองเป็นผู้ควบคุม นอกจากนี้ยังมีการกีดกันทางการศึกษาที่ทำให้ชาวนาใช้การศึกษาเพื่อไต่เต้ามาเป็นคนชั้นกลางได้ลำบาก จึงทำให้คนชั้นกลางไม่ได้มีฐานมาจากชาวนาอย่างใดก็ตาม การขยายตัวทางธุรกิจอุตสาหกรรมในระยะหลัง จำเป็นที่จะต้องได้แรงงานฝีมือระดับต่างๆ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงเท่ากับเปิดช่องทางที่จะให้คนจากท้อง นาได้ไต่เต้าโดยผ่านการศึกษาในแบบหรือนอกแบบ เข้ามาสู่กลุ่มคนชั้นกลางเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ตลาด ภายในประเทศขยายตัวขึ้นไปพร้อมกัน... นับตั้งแต่หน้าปลาไปจนถึงเทปเพลง... ทำให้ความสำคัญ ของกลุ่มชาวนามีเพิ่มมากขึ้น การเข้าใจหรือแม้แต่ชื่นชมกับวัฒนธรรมชาวนาจึงเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ชั้นกลาง ได้มากขึ้น

นอกจากนี้ ก็เป็นดังที่กล่าวแล้วว่า ธรรมชาติของคนชั้นกลางย่อมมองขึ้นไปยังสถานภาพที่สูงขึ้น ตลอดเวลา จึงเป็นธรรมดาที่พยายามจะเข้าใจและเข้าถึงวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่ถือว่ามีสถานภาพที่สูงกว่าตน ในขณะที่ไม่พยายามเข้าใจและเข้าถึงวัฒนธรรมชาวนาซึ่งถือว่ามีสถานภาพต่ำกว่า

๔) ความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมของกลุ่มผู้ปกครองในอดีตอีกอย่างหนึ่งคือการแสดงความมั่งคั่ง และการใช้ชีวิตที่แสดงความมั่งคั่งอย่างเป็นที่สังเกตเห็นได้ชัด ข้าพเจ้าไม่ปฏิเสธว่าคนชั้นกลางที่โหนงๆ ก็ มุ่งหวังจะมีมาตรฐานการครองชีพที่สูงทั้งสิ้น แต่ความพยายามจะแสดงความหรูหราในชีวิตให้เป็นที่สังเกต นั้นเกิดแก่คนชั้นกลางบางสังคมและบางยุคสมัยเท่านั้น

ในความคิดเกี่ยวกับอำนาจและบารมีของกลุ่มผู้ปกครองในอดีต ชีวิตที่หรูหราเป็นเครื่องพิสูจน์ ความมีบารมีของตนเอง และเพราะมีบารมีหรือคุณความดีที่ได้สร้างสมไว้จึงมีเหตุผลที่จะเป็นผู้มีอำนาจ ความสัมพันธ์ระหว่างบุญ, อำนาจและทรัพย์เช่นนี้คนชั้นกลางรับสืบทอดมาด้วย การใช้ชีวิตที่หรูหราจึง เป็นภาระหน้าที่ที่ต้องกระทำ ไม่ใช่เรื่องของการดิ้นเงินดิ้นทอง แต่เป็นการแสดงสถานภาพและการยอมรับ ตนในสถานภาพนั้นๆ

๕) เพราะมีความคิดในเรื่องบุญและอำนาจสืบต่อมาจากคติของกลุ่มผู้ปกครองในอดีต จึงมี อุดมคติเกี่ยวกับการปกครองว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างบุญบารมี รัฐบาลในอุดมคติคือรัฐบาลที่มีเมตตา แต่แทรกแซงเข้าไปในชีวิตของพลเมืองมากๆ คนชั้นกลางไทยไม่รังเกียจรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิ (โดยเจ้า หรือผู้เผด็จการก็ตาม) แต่ต้องเป็นสมบูรณาญาสิทธิที่เปี่ยมด้วยความกรุณา

ทัศนคติเช่นนี้เป็นพื้นฐานอย่างดีแก่ระบอบเผด็จการ และลัทธิรัฐ-นิยม (statism) คนชั้นกลางไทย ไม่เป็นฐานของสังคมนิยมประชาธิปไตยมากนัก

นอกจากนี้คติเรื่องบุญ-อำนาจ-ทรัพย์ยังเป็นการยอมรับสถานภาพอันไม่เท่าเทียมกันของคน โดยปริยาย ฉะนั้นแม้ว่าตลาดของคนชั้นกลางไทยจะประกอบด้วยเอกบุคลจำนวนมาก เอกบุคล เหล่านั้นอาจเท่าเทียมกันตามกฎหมาย โดยเฉพาะในแง่ความรับผิดชอบ แต่ก็ไม่เท่าเทียมกันโดยอำนาจ และสิทธิ

๖) ประชาธิปไตยอาจถูกคนชั้นกลางใช้เป็นเครื่องมือในการช่วงชิงอำนาจทางการเมืองกัน แต่

พันธะของคนชั้นกลางไทยต่อประชาธิปไตยนั้นเบาบาง เพราะชาติโลกทัศน์ที่จะเป็นฐานให้แก่อุดมการณ์ประชาธิปไตยได้ เช่นความเชื่อในความเท่าเทียมกันของมนุษย์, ความเชื่อในเสรีภาพส่วนบุคคล, ความเชื่อในระบอบการปกครองด้วยกฎหมาย, ความเชื่อในสิทธิเสมอภาคของชนกลุ่มน้อยและผู้ด้อยโอกาส ฯลฯ

๓) คนชั้นกลางที่โหนง ก็เชื่อในเรื่องการพัฒนา ซึ่งหมายถึงความเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น (ในสังคมโบราณ คนเชื่อในความมั่นคงของสิ่งที่เป็นอยู่มากกว่าความเปลี่ยนแปลง) แต่คนชั้นกลางไทยมีมาตรฐานของสิ่งที่ดีขึ้นแต่เรื่องของเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว เพราะความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของบุคคลหรือชาติย่อมหมายถึงการเริ่มต้นด้วยทรัพย์สินซึ่งจะนำไปสู่อำนาจและบุญตามคติเดิมที่ได้กล่าวแล้วเหมือนกัน

๔) ในแง่หนึ่งคนชั้นกลางไทยแหวกพันธนาการขององค์กรและสถาบันในอดีตออกมาเป็นเอกบุคลลที่เป็นอิสระ แต่คนชั้นกลางไทยก็ไม่ได้พัฒนาระบบความสัมพันธ์ระหว่างเอกบุคลลที่เป็นอิสระขึ้นอย่างเต็มที่ คนชั้นกลางดัดแปลง, ขยายหรือหด ระบบความสัมพันธ์เก่าระหว่างบุคลลขึ้นมาใช้ทั้งในทางธุรกิจ, การศึกษาและการแบ่งปันอำนาจทางการเมือง องค์กรทางสังคมเก่าๆ เช่นวัด, มัคคนายก, กลุ่มเอามือเอววัน (ลงแขก), กลุ่มกระตานบุญ (ในภาคใต้), กลุ่มเหมืองฝาย ฯลฯ อาจไม่เป็นที่รู้จักหรือถูกคนชั้นกลางทิ้งไปหมด แต่ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลแบบเก่าเช่น “ลูกพี่ลูกน้อง”, “บุญคุณ”, “ฝากเนื้อฝากตัว”, “ดองกัน”, “เสี่ยว”, “เกล”, ฯลฯ ยังถูกนำมาใช้เป็นปรกติในความสัมพันธ์ทางสังคมของคนชั้นกลางไทย แม้ว่าอาจใช้ในความหมายที่ผิดแผกไปจากเดิมก็ตาม

คนชั้นกลางไทยสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ขึ้น แต่ไม่ใช่เครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกิดจากพันธะสัญญาเชิงกฎหมายอย่างเดียว หากเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์ส่วนบุคคลตามจารีตประเพณีเดิม

๕) เมื่อเปรียบเทียบกับคนชั้นกลางในยุโรปหรือเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้ประกอบการในอดีตโดยเฉพาะในช่วงที่มีการปรับตัวเพื่อเปิดรับอำนาจและวัฒนธรรมตะวันตกนั้น คนสองกลุ่มแรกนั้นผลิตนักคิดของตนเองขึ้นเพื่อให้พยายามใหม่ในเรื่องต่างๆ แก่คนสองกลุ่มนั้นและคนอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้การครอบงำของตน แต่คนชั้นกลางไทยไม่ได้ผลิตนักคิดของตนเอง จึงขาดการนิยามความหมายใหม่ กระแสความคิดในแหล่งบันดาลใจทางวัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทยคือตะวันตกก็ไม่ค่อยถูกเผยแพร่หรือเป็นที่ยอมรับในหมู่นักชั้นกลางนัก ในแง่นี้ฐานอำนาจของคนชั้นกลางไทยจึงอยู่ที่เงินและอำนาจเท่านั้น ไม่มีรากฐานทางปรัชญาสำหรับจรรโลงทรัพย์สินและอำนาจนั้นอย่างแข็งแกร่ง

ตราบเท่าที่เป็นดังนี้ วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทยจะต้องเป็นวัฒนธรรมฟุ้งพาดตลอดไป และอาจไม่ได้มีอิทธิพลในสังคมไทยมากอย่างที่ปรากฏภายนอกก็เป็นได้